

Käärmeitä, sisiliskoja ja rupisammakoita – hovieunukit politiikassa myöhäisantiikin Roomassa

■ Pekka T. Heikura

Hovieunukit harjoittivat huomattavaa valtaa Rooman keisarin hovissa noin vuodesta 300 jKr. lähtien. Ulkomailta tuotujen eunukkien valta hovissa oli uusi ilmiö Rooman historiassa. Perinteisen valtaeliitin, aristokratian, jäsenten keskuudessa hovieunukit herättivät halveksuntaa ja vihaa. Keisareille eunukkien pito toi kuitenkin etuja: ulkomailta tuodut eunukit toimivat tasapainottavana tekijänä aristokratian suuntaan. Lisäksi eunukit toimivat syntipukkeina, koska he imivät itseensä kritiikkiä keisarin tekemistä epämiellyttävistä päätöksistä.

Ken on kahlannut myöhäisantiikin lähteitä, Ammianus Marcellinuksen (n. 325 – n. 400) *Rooman historiaa*, kirkkohistorioita ja myöhempiä bysanttilaisia kronikoita, on törmännyt toistuvasti väitteisiin siitä, että todellinen valta Rooman keisarin hovissa ei ollut keisarilla vaan hänen eunukeillaan, erityisesti pääeunukilla, *praeposituksella*.

Keisari Constantius II:n (337–361) sanotaan olleen täysin eunukkien peukalon alla. Erityisesti hänen pääeunukkinsa, ”pyhän makuuhuoneen päällikön” (*praepositus sacri cubiculi*) Eusebiuksen huomattava vaikutusvalta keisariin on mainittu lukuisissa lähteissä. Kirkkohistorioitsija Sozomenoksen (k. n. 450) mukaan hovin eunukit olisivat olleet todellisia hallitsijoita myös keisari Theodosius I:n (379–395) aikana. He saivat keisarin nimittämään valtion virkoihin kenet halusivat ja ohjailivat häntä mihin milloinkin halusivat (Soz. 4, 28, 2).

Armeniasta kotoisin ollut *praepositus* Eutropius oli taasen heikon keisari Arcadiuksen (395–408) aikana hetken aikaa valtakunnan todellinen hallitsija (PLRE II Eutropius 1). Eunukki Chrysaphius kontrolloi myös useita vuosia valtakunnan asioita heikon Theodosius II:n (408–450) loppuvuosiina, 440-luvulla. Hänen sanotaan yhdessä muiden

eunukkien kanssa viihdyttäneen Theodosiusta saadakseen hänen huomionsa käännetyksi pois hallintoasioista (ks. PLRE II Chrysaphius; Holum 1982, 191–194; Stein 1959, 297–298).

Kertomukset hovieunukeista ovat tavallisesti liioiteltuja ja väritettyjä. Monet niistä perustuvat epäilemättä kuulopuheisiin ja juoruihin. On kuitenkin myös tarpeeksi luotettavia lähteitä, jotka osoittavat, että hovin eunukeilla oli huomattavan paljon todellista valtaa, ei vain heikkojen vaan itse asiassa kaikkien keisareiden hoveissa 300–500-luvuilla.

Rooman eunukit olivat syntyperältään ulkomaalaisia ja entisiä orjia. He olivat halveksittuja alhaisen syntyperänsä ja kastraationsa vuoksi yhteiskunnassa, jossa syntyperä ja varallisuus merkitsivät hyvin paljon. Miksi eunukeilla oli sitten valtaa?

Kastraatio seurauksineen

Lääketieteellisenä terminä eunukki (kuohilas) tarkoittaa aikuista miestä, jolla ei ole toimivia kiveksiä. Sana eunukki johtuu latinan sanasta *eunuchus*, jonka taustalla on kreikan sana *eunoukhos*, ”vuoteenhoitaja”. Eunoukhos tulee ilmeisesti sanoista *eune*, ”vuode” ja *ekhein*, ”pitää”, ”jollakin on”, ”omistaa”. Nykyajan sanakirjat ja hakuteokset johtavat näistä sanoista eunukki-sanan. Sana pohjautuu alkuaan kielioopin tekijä Orion Thebalaisen jo 400-luvulla jKr. etymologisessa sanakirjassaan *Etymologicon* esittämään käsitykseen. Toinen myöhäisantiikissa eunukkaa tarkoittava termi oli *spado*, ”kuohilas”. Harvemmin esiintyy myös *castratus*, joka sekkin tarkoittaa kuohittua ja tulee sanasta *castro*, ”leikata”, ”kuohita”.

Kuohinta eli kastraatio tapahtui jo lapsuudessa joko leikkaamalla kivekset kivespusseineen

irti tai ottamalla vain kivekset pusseista pois. Vaihtoehtona oli katkaista vain siemenjohdin tai puristaa kivekset käyttökelvottomiksi. Kaksi jälkimmäistä menetelmää olivat vaarattomampia kuin leikkaaminen, jossa uhria uhkasi suuri riski menehtyä verenvuotoon (ks. Kuefler 2001).

Kuohitsemisen seurauksena miehen testosteronipitoisuus jää alhaiseksi, joten normaalit murrosikään liittyvät muutokset jäävät tapahtumatta. Äänenmurosta ei ole, vaan ääni jää korkeaksi, lihaksisto jää heikoksi, vartalo kehittyä naiselliseksi, karvoitus (häpykarvoitus ja parta) ja sukupuolivietti puuttuvat. Lapsena kuohitut eunukit ovat impotentteja, eivät voi saada erektiota eivätkä jälkeläisiä. Hovieunukkien pidon syy on ollut juuri tässä: lisääntymiskyvyttöminä eunukit eivät voi perustaa omaa perinnöllistä dynastiaa ja uhata hallitsijan asemaa. Eunukkeja arvostettiin myös heidän rauhallsuutensa vuoksi.

Kastraatio voitiin toki tehdä myös aikuisena, mutta aikuisen miehen kastraatiossa mainitut ”toivotut vaikutukset” tapahtuvat paljon lievempinä.

Eunukkien alkuperä

Ammianus Marcellinuksen mukaan tarunhoh-tainen babylonialainen kuningatar Semiramis oli ensimmäinen, joka alkoi kastroida nuoria poikia (Amm. 14, 6, 17). Todellisuudessa kastraatiota harjoittivat ilmeisesti ensimmäisen kerran sumerilaiset Lagashin kaupungissa 2000-luvulla eKr. Persialaisten Akhaimeni-dien valtakunnassa eunukit olivat kuninkaan hovissa tavallisia. Ylieunukki Bagoaksella tiedetään olleen huomattava vaikutusvalta kuningas Artakserkses III:n aikana (358–338 eKr.). Toinen tunnettu Bagoas oli sekä Dareios III:n (338–330 eKr.) että myöhemmin myös Aleksanteri Suuren (336–323 eKr.) rakastaja (ks. Guyot 1980, 189–190).

Kreikassa eunukkien pito alkoi 400-luvun lopulla eKr. ja lisääntyi hellenistisellä ajalla. Roomassa eunukkien pito alkoi 100-luvulla eKr. Luksusorjina ja rikkaiden ylellisyytenä pidetyt eunukit yleistyivät Roomassa suuremmissa määrin Augustuksen aikana (30 eKr. – 14 jKr.) ja jäivät pysyväksi ilmiöksi Rooman valtakun-

nassa. Eunukkien pidon yleistyminen Kreikassa ja Roomassa oli sidoksissa itäisten kulttuurivai-kutteiden omaksumiseen (Guyot 1980, 177). Jos on uskomista Plinius vanhempaan (23–79 jKr.), eunukit olivat hintavia. Pliniuksen mukaan keisari Tiberiuksen (14–37 jKr.) pretoriaaniprefekti Seianus myi eunukkinsa, Paezonin, erälle senaattorille peräti 50 miljoonalla sestertiuksella (*Naturalis Historia* 7, 39).

Kuitenkin vasta keisari Diocletianuksen (284–305) aikana eunukkien läsnäolo keisarin hovissa kasvoi voimakkaasti ja he alkoivat saada huomattavaa vaikutusvaltaa (Guyot 1980, 134–135; Tougher 2008, 36–54). Bysanttilainen kronikoitsija Theofanes, joka kirjoitti Bysantin historiaa käsittelevän *Chronographiansa* vuosina 811–815, kertoo, että alikeisari Galerius kaappasi Persian kuningas Narsehin haaremin Armeniassa vuonna 298 ja toi samalla käytännön pitää eunukkeja myös Rooman keisarin hoviin (Theoph. 1, 11–13). Muista lähteistä tiedämme, että hovieunukkien käyttö palvelijoina keisarin hovissa alkoi juuri Diocletianuksen aikana (Lact. Mort. Pers. 15 ja 21; Millar 1977, 82–83).

Eunukit palvelivat aivan keisarin läheisyydessä, ”pyhässä makuuhuoneessa” (*sacrum cubiculum*), keisarin henkilökohtaisessa taloudessa. Tästä syystä hovieunukkeja alettiin kutsua termillä *cubicularii*. Laajemmassa mielessä *cubicularii*-termillä kutsuttiin kaikkia niitä henkilöitä, jotka työskentelivät keisarin taloudessa, myös ei-eunukkeja.

Useimmat myöhäisantiikin Rooman eunukkeista olivat kotoisin Persiasta, Armeniasta ja muualta Kaukasukselta (Jones 1968, 566–567). Historioitsija Prokopioksen (k. 562) mukaan Justinianuksen aikana (527–565) useimmat eunukit (erityisesti hovieunukit) hankittiin Kaukasuksen Abasgiasta (Proc. 8, 3, 17).

Rooman maaperällä poikien kastraatio oli keisari Domitianuksesta (81–96 jKr.) lähtien ankarasti kielletty (Amm. 18,4,5). Keisari Hadrianus (117–138 jKr.) salli vain itse-kuohinnan uskonnollisiin tarkoituksiin. Myöhäisantiikin aikana useat lait kielsivät kastraation Rooman valtakunnassa (Caner 1997, 398; Jones 1968, 567 ja 851–852). Rooman eunukit olivat tuontitava-

raa, he olivat orjia, jotka oli kastrotu lapsena ja myyty sen jälkeen roomalaisille. Keisari Leon (457–474) säätämän lain mukaan heidät julistettiin vapaiksi heti, kun he astuivat keisarin palvelukseen (Cod. Iust. 12, 5, 4, vuonna 473).

Eunukki Eutheriuksen tarina oli ehkä tyyppilinen eunukin ura. Ammianus Marcellinuksen mukaan Eutherius syntyi vapaana Armeniassa. Vihamielinen heimo kuitenkin ryösti ja kastroi hänet sekä myi roomalaisille kauppiaille, jotka toivat hänet keisari Konstantinuksen (306–337) palatsiin. Palatsissa Eutherius sai hyvän koulutuksen. Hän osoittautui älykkääksi ja rehelliseksi.

Aikuisiällä Eutherius toimi keisari Constansin (337–350) neuvonantajana. Myöhemmin Eutheriuksesta tuli keisari Julianuksen praepositus, kun tämä nimitettiin *caesariksi* Galliaan vuonna 355. Hän toimi myös Julianuksen praeposituksena, kun tästä tuli lopulta keisari (*augustus*) vuonna 361. Ammianuksen mukaan Eutherius oli luonteeltaan rauhallinen ja herralleen uskollinen eunukki. Vanhuutensa Eutherius vietti Roomassa (Amm. 16,7; Guyot 1980, 201–202).

Vihattu ryhmä

Ammianus Marcellinuksen mukaan Eutherius oli hyvä eunukki. Muuten Ammianus suhtautuu vihamielisesti eunukeihin, jotka olivat hänen mielestään julmia ja rahanahneita. Rikaudet olivat eunukeille sama asia kuin muille sukulaiset ja lapset, joita he eivät voineet saada. Luonnollinen rakkaus lähimpiinsä pervertoitui eunukeilla rakkaudeksi rahan (Amm. 18, 5, 4). Constantius II:n (337–361) praepositusta, Eusebiusta, Ammianus piti yksinkertaisesti myrkyllisenä kyykäärmeenä (*ut coluber copia virus excuberans*; Amm. 18, 4, 4).

Metaforat haettiin usein eläinkunnasta. Kirkkoisä Basileios Suuri (330–379) ei säästele sanojaan kuvaillessaan hovin eunukkeja: ”Sisiliskoja ja rupisammakoita, ei miehiä eikä naisia...” (Bas. epist. 115). Eunukit ovat lähteissä kaikenlaisten ajateltavissa olevien ennakkoluulojen uhreja. Heitä pidettiin paitsi julmina ja rahanahneina myös taipuvaisina vihamielisyyteen, ylpeinä, kateellisina, rikollisina jne. (Guyot 1980, 174–176).

Eunukit olivat erityisen halveksittuja ja vihatu kastraationsa ja ulkonäkönsä vuoksi. Aikalaiset panivat merkille heidän taipumuksensa pyylevyyteen, kimeän äänen ja säyseän persoonallisuutensa. Eunukit olivat kuitenkin halveksittuja ennen kaikkea sen vuoksi, että he olivat nousukkaita (Hopkins 1978, s. 195). Myöhäisantiikin lähteet ovat suurimmaksi osaksi aristokraattien kirjoittamia. Nämä ”siniveriset” joutuivat tavoittelemaan eunukkien suosiota asioidessaan keisarin hovissa. Pääsy alamaisistaan eristyneen keisarin luo kävi vain häntä ympäröivien eunukkien kautta. Edestäpäin siniveriset mielistelivät nöyryyttävästi eunukkeja saadaksesen heidän välityksellään asiansa keisarin käsiteltäväksi. He joutuivat antamaan myös lahjuksia. Takanapäin he sitten kiroisivat raskaasti näitä ulkomaalaisia nousukkaita.

Merkille pantavaa on, että 300-luvulla hovieunukit olivat uusi ilmiö. Eunukit olivat ilmestyneet valtatekijäksi keisarin hoviin vasta Diocletianuksen aikana ja vakiinnuttaneet asemansa Konstantinuksen aikana. Eunukit eivät myöskään sopineet ilmeisesti aristokraattien kuvaan roomalaisesta miehisytydestä.

Eunukit politiikassa

Myöhäisantiikin valtiojärjestelmä oli keisarikeskeinen. Valtion pää ja kaiken vallan lähde oli keisari. Keisarin valtuudet olivat sekä teoriassa että käytännössä rajattomat. Keisari päätti ulkopoliitikasta, määräsi veroista, valitsi viranhaltijat ja armeijan komentajat ja säätö lait sekä päätti alamaistensa elämästä ja kuolemasta (Jones 1968, s. 321). Oliko keisari sidottu lakeihin vai oliko hän niistä täysin riippumaton despootti, on ollut historioitsijoiden keskuudessa kiistakysymys.

Lähteet osoittavat, että kun keisarilta haluttiin suosionosoituksia (*beneficia*), esimerkiksi valtion virkoja, tai haluttiin vaikuttaa keisarin tekemiin päätöksiin, käännyttiin usein hovin eunukkien puoleen. Eunukit taivuttelivat siten keisaria. Claudius Mamertinuksen mukaan Constantius II:lta virkoja haluavien senaattoireiden täytyi käydä tervehdyskänneillä hovissa mielitelemässä eunukkeja (*spadones*) ja naisia sekä tarjota heille lahjuksia (Pan. Lat. 3(11)).

Antiokialaisen reetori Libanioksen (314–394) mukaan alhaisyyntyinen Flavius Philippus sai Constantiukselta pretoriaaniprefektin viran (344–351) juuri eunukkien vaikutusvallan ansiosta (Lib. or. 62, 11).

Myös Ammianus Marcellinus mainitsee *Roman historia* -teoksessaan useissa kohdissa eunukkien vaikutusvallan valtion asioissa Constantiuksen aikana. Ammianuksen mukaan Constantiuksen praepositus Eusebius aiheutti vuonna 359 idässä sotapäällikkönä toimineen Ursicinuksen takaisinvetämisen virastaan. Ursicinuksen kohtaloksi muodostui se, että hän ei ymmärtänyt tavoitella Eusebiuksen suosiota eikä luovuttaa hänelle Antiokiassa olevaa omaisuuttaan. Ursicinuksen vihamiehet sen sijaan ymmärsivät ja hänen tilalleen nimitettiin toinen mies (Amm. 18, 4, 2–4).

Eunukeilla oli valtaa myös kirkkopoliitikassa. On tunnettua, että keisari Arcadiuksen praepositus Eutropius vaikutti ratkaisevasti Johannes Khrysostomoksen (345–407) valintaan Konstantinopolin piispaksi vuonna 398 (Soc. 6, 2, 10; Soz. 8, 2, 19).

E erityisen selvästi eunukkien vaikutusvalta näkyy suhtautumisessa areiolaisuuteen 300-luvulla. Juuri eunukit saattoivat saada aikaan keisari Konstantinuksen kirkkopoliitikassa tapahtuneen dramaattisen käänteen Nikean kirkolliskokouksen (325) jälkeen. Nikean kokouksessa areiolaisuus oli tuomittu ja oli syntynyt päätös, että Kristus oli samaa olemusta kuin Isä (Jumala). Tämän jumalallisen olemuksen sijasta areiolaiset uskoivat, että Kristus oli vain luotu olento. Areiolaisuuden perustaja presbyteeri Areios oli julistettu kirkonkiroukseen ja karkotettu keisarin käskyllä. Kaksi vuotta kokouksen jälkeen Areios ja kaksi muuta myöhemmin karkotettua areiolaista kuitenkin armahdettiin. Hallituskautensa lopun Konstantinus suosi areiolaisuutta (ks. Davis 1987, 51–80; Millar 1977, 594–).

Eunukkien sanotaan olleen myös Constantius II:n areiolaisystävällisen politiikan takana. Sen sijaan Jovianuksen aikana (363–364) eunukkien välityksellä tapahtunut vaikutusyritys epäonnistui (ks. Guyot 1980, 145–147).

Eunukit kontrolloivat myös keisarin audiensseja. Kun Milanon piispa Ambrosius (339–397) halusi yksityistä audienssia keisari Maximukselta vuonna 387, juuri praepositus oli se henkilö, joka selitti yksityisen audienssin olevan mahdollonta ja päätti, että Ambrosius otettaisiin vastaan muodollisemmassa ja jäykkien rituaalien hallitsemassa konsistorissa (*consistorium*). Tämä taas merkitsi olennaisesti huonompia menestymismahdollisuuksia Ambrosiukselle, joka halusi keskustelua pienessä piirissä keisarin kanssa (Ambr. epist. 24).

Keisarit käyttivät eunukkeja myös tärkeissä luottamus- ja lähettilästehtävissä. Eunukki Arsacius lähetettiin vuonna 339 yhdessä prefekti Philagriuksen kanssa Aleksandriaan asettamaan virkaansa areiolaista piispaa Gregoriosta, joka oli nimitetty areiolaisuutta kiihkeästi vastustaneen ja erotetun kirkkoisä Athanasioksen (n. 395–373) tilalle (Ath. Hist. Ar. 10). Eunukki Hesychius oli toinen niistä kahdesta keisarillisesta komissaarista, jotka olivat läsnä Sardican kirkolliskokouksessa vuosina 342–343 (Ath. Hist. Ar. 15).

Alikeisari (*caesar*) Julianus lähetti vuonna 357 puolestaan pääeunukkinsa Eutheriuksen Constantius II:n hoviin puhumaan häntä vastaan nostettuja epälojalisuussyytöksiä vastaan ja vakuuttamaan lojaalisuutta keisari Constantiukselle (Amm. 16, 7, 1–3 ja 20, 8, 9). Vuonna 394 keisari Theodosius antoi eunukki Eutropiukselle varsin erikoisen tehtävän. Eutropiuksen piti tiedustella Egyptissä asuvalta erakkomunkki Johannekselta ennustusta vallananastaja Eugeniusta vastaan aloitetun sodan lopputuloksesta (Soz. 7, 22, 7–8; Pallad. Hist. Laus. 35; Claud. in Eutr. 1, 311–316).

Eunukit tekevät rahaa

Eunukit keräsivät tekemistään palveluksista ja järjestämistään audiensseista lahjuksia. Rahanahneus oli yksi keskeisimmistä paheista, joista eunukeita syytetään ajan lähteissä. Claudius Claudianuksen (370–404) mukaan praepositus Eutropius myi jopa valtion virkoja saadakseen tuloja itselleen ja tyydyttääkseen ”nälkäänsä rikkauksiin” (Claud. in Eutr. 1, 196–209; 2, 585–588). Chrysaphius puolestaan vaa-

ti vuonna 447 vastaviihityltä Konstantinopolin patriarkalta, Flavianukselta, suurta kulturalahjusta. Tämä kuitenkin kieltäytyi, koska hänen olisi pitänyt myydä tämän vuoksi kirkkonsa kalleudet (Evagr. HE 2, 2; Theoph. AM 5940).

Vaikka kertomukset eunukkien ahneudesta ovat ilmeisesti liioiteltuja, ne eivät ole täysin perättömiä. Monet eunukit olivat todella rikkaita. Eunukki Narseksen (490–574), joka oli keisari Justinianuksen tärkeimpiä luottomiehiä ja sotapäälliköitä, omaisuus oli aikanaan legendaarinen. Johannes Efesolaisen (505–585) mukaan hurskaan eunukin (castrensis) Theodoroksen omaisuus nousi 1 500–2 000 naulaan kultaa (naula oli 327 grammaa) – lisäksi tulivat hopea, orjat ja ylelliset vaatteet (Joh. Eph. V. SS. Or. 19, 200–205). Omaisuus vastasi hyvinkin senaattoireiden varallisuutta (Hopkins 1978, 178–179). Theodoros jakoi omaisuutensa hyväntekeväisyyteen Konstantinopolissa.

Mihin eunukkien valta perustui?

Alun perin eunukkien tehtävät olivat keisarin petien petaamista, keisarin kylvettämistä, hänen ruumiillisesta hyvinvoinnista ja turvallisuudesta huolehtimista. He olivat alati keisarin vierellä. Juuri eunukit olivat viimeisinä läsnä haavoittuneen keisari Valensin luona, kun hän menehtyi Adrianopolin taistelussa vuonna 378 (Amm. 31, 13, 14).

Eunukit eivät olleet virkamiehiä. Edes mahtavan praepositus sacri cubiculi -eunukin tehtäviä ei ole laeissa määritelty muuten kuin, että praepositus oli koko hovin palveluskunnan päällikkö (Guyot 1980, 138–139). Keisarin *comitatus*, hovi, koostui muutoin pääosin virallisen aseman omaavista henkilöistä: neuvonantajista (*consistorium*), keskushallinnon ylimpien virkojen haltijoista ja heidän henkilökunnistaan sekä armeijan ylimmistä komentajista ja joukosta kaartin yksiköitä (*scholae palatinae*).

Huolimatta alkuaan vaatimattomista tehtävistä eunukkien käsiin kasautui 300-luvulla yhä enenevässä määrin valtaa. Miksi? Vihjeen eunukkien vallan lähteestä antaa Ammianus Marcellinus. Ammianuksen mukaan heidän alituinen läsnäolonsa keisarin läheisyydessä antoi

heille tilaisuuden kuiskutella ja vihjailla keisarin korvaan eri asioita (Amm. 14, 11, 3; 18, 4, 4). Praeposituksella oli ilmeisesti täysin esteetön pääsy keisarin luo milloin tahansa. Intiimien tehtävien suorittaminen toi myös muille eunukkeille vapaan pääsyn keisarin luo ja antoi mahdollisuuksia hänen taivutteluunsa. Eunukkien vaikutusvallan perustana olivat siten heidän jokahetkiset mahdollisuutensa suoriin henkilökohtaisiin kontakteihin keisarin kanssa. Keisarin hovia hallitsivat muutoin jäykät rituaalit ja virallisesti päätökset tehtiin valtioneuvostona toimivassa ja erityisen muodollisessa konsistorissa, jossa keisarin taivuttelu ja vapaa keskustelu oli mahdotonta.

Oli edullisempaa kääntyä eunukkien puoleen ja antaa heidän hoitaa asiat keisarin kanssa yksityisesti. Aikalaiset pitivät tätä epävirallista tietä kiistatta tehokkaampana. Huolimatta paljon puhutusta myöhäisantiikin Rooman byrokraatisoitumisesta, keisarin hovissa oli (viranhaltijoiden ohella) jatkuvasti henkilöitä, joilla ei ollut mitään valtaa tuovaa virkaa mutta jotka harjoittivat siellä mitä suurinta vaikutusvaltaa. Eunukkien lisäksi tällaisia henkilöitä olivat keisarin puoliset, keisarin ystävät (*amici, filoi*), erilaiset oppineet ja jopa keisarin henkilöäkärit. Näiden vaikutusvalta perustui yksityisiin kontakteihin ja suhteisiin.

Eunukkien valta voidaan määritellä informaalisesti, epävirallisesti. He toimivat välittöminä hovissaan alamaailman eristyneenä elävänä keisarin ja ulkomaailman välillä. Eunukit kontrolloivat lisäksi keisarille ulkomaailmasta tulevaa ja päätöksien tekemisessä tarvittavaa informaatiota. Tämä teki mahdolliseksi tosin myös keisarin huijaamisen. Eunukkien asema oli strateginen: tie keisarin luo kulki heidän kauttaan ja he kontrolloivat myös hänelle ulkomaailmasta tulevaa informaatiota.

Toisaalta eunukit olivat täysin riippuvaisia keisarin suosiosta ja suojelusta. Heillä ei ollut taustansa vuoksi luonnollisia liittolaisia muualla yhteiskunnassa. Eunukit eivät voineet sulautua heihin vihamielisesti suhtautuvaan aristokratiaan. Tämä takasi eunukkien lojaalisuuden. Eunukit olivat keisarille luotettavia yhteistyö-

kumppaneita. Seksuaalisesti välinpitämättömät eunukit eivät uhanneet keisarin asemaa, koska eivät voineet perustaa omaa dynastiaa.

Eunukit olivat keisarin ja hänen valtaansa potentiaalisesti uhkaavan aristokratian välisen jännitteen keskellä. Korkeat siviilivirat ja sotapäällikön tehtävät olivat aristokraateilla. Keisareille oli edullista käyttää ulkoa tuotuja, alhais-syntyisiä ja hänelle täysin lojaaleja eunukkeja tasapainottamaan ja valvomaan häntä itseään uhkaavan aristokratian valtaa.

Käyttämällä eunukkeja keisari sai myös lisäedun. Vihatut eunukit toimivat syntipukkeina, jotka imivät itseensä väestön kritiikkiä epämielilyttävistä päätöksistä – kritiikkiä, joka muutoin olisi kohdistunut keisariin itseensä. Harvalla oli sisäpiirin tietoa siitä, kuka todella oli tehnyt epämielilyttävän päätöksen, keisari itse vai hänen eunukkinsa. Esimerkiksi keisarin ja praeposituksen suhde oli niin läheinen, että nekään, joilla oli tiivis suhde hoviin, eivät voineet usein erottaa, oliko keisarin harjoittama politiikka lähtöisin keisarilta vain hänen pääeunukiltaan (Guyot 1980, 148).

Kohti hyväksyntää

Keisarit pyrkivät tasoittamaan hovieunukki-en ja aristokratiasta peräisin olevien suhteita nostamalla ylimmät hovieunukit arvoltaan samanarvoiseen asemaan senaattoreiden kanssa. Valentinianus I:n (364–375) luomassa uudessa senaattoreiden arvojärjestelmässä (*clarissimi, spectabiles, illustres*) praepositus sacri cubiculi sai vuonna 382 toiseksi korkeimman arvon, spectabilis-arvon. Vuonna 422 praepositus nostettiin korkeimpaan illustris-arvoon ja oli samanarvoinen korkeimpien viranhaltijoiden ja armeijan komentajien kanssa.

Vaikka eunukit saivat ”rankihierarkiassa” samanarvoisen aseman aristokratiaan kuuluvi-en henkilöiden kanssa, he eivät voineet koskaan integroitua aristokratiaan entisinä orjina ja barbaareina. Koska he eivät voineet kastraationsa vuoksi saada jälkeläisiä, he eivät voineet siirtää asemaansa aristokraattien tavoin jälkeläisilleen.

Lopulta 400-luvulla, jolloin korkea-arvoisimmat eunukit pitivät säännöllisesti senaatto-

rin arvoa, ennakkoluulot eunukkeja kohtaan näyttävät vähentyneen. Justinianuksen aikana eunukki Narseksen ura hovimiehenä ja keisarin sotapäällikkönä ei herättänyt enää vastalauseita. Narses oli myös ainoita mahtimiehiä, jonka päälle historioitsija Prokopios ei heitä lokaa ”salaisessa historiassaan” (*Anekdotia*), joka muuten oli ankara hyökkäys Justinianusta ja hänen hallintoaan vastaan.

Eunukit Bysantissa

Eunukkien pito jatkui Rooman perillisvaltiosta, Bysantissa. Hovieunukkien huippukautta Bysantissa oli 900-luku. Tällöin eunukkisuus oli jo normalisoitu asia. Bysanttilaisille eunukit olivat ”kolmas sukupuoli”: he olivat miehiä, mutta erilaisia miehiä. Kastratio voitiin tehdä nyt myös valtakunnan rajojen sisällä. Monet Bysantin eunukit tulivat vapaista, varakkaista ja hyvin koulutetuista perheistä. Eunukit nousivat huomattaviin virkoihin, ei vain valtion hallinnossa vaan myös kirkon viroissa (Ringrose 2004, 85).

Voidaan todeta, että Bysantilta sen itäiset ja Pohjois-Afrikan provinssit vallanneet arabit perivät eunukkien pidon bysanttilaisilta. Omaijadien kalifikunnan (661–750) hallitsijoiden haaremissa eunukit näyttävät vakiinnuttaneet asemansa kalifi Al-Walidin (743–744) aikana. Ensimmäisistä omaijadien eunukeista useimmat olivat kreikkalaisia. Abbasidien hovissa erityisesti eunukki ja ”komentajien komentaja” (*amir al-umara*) Mu’nis al-Muzaffar oli todellinen hallitsija kalifi al-Muqtadirin aikana (908–932) (Hitti 1991, 229 ja 469).

Myös Konstantinopolin vuonna 1453 vallanneet ja samalla Bysantin valtakunnan olemassaolon lopettaneet turkkilaiset käyttivät eunukkeja eri tehtävissä. 1600 vuotta jatkunut eunukki-instituutio päättyi Istanbulissa vuonna 1909, kun nuorturkkilaiset valtasivat sulttaanin haaremin, hirttivät ylieunukin ja päästivät eunukit vapaiksi.

Kirjallisuus

- Caner, D. (1997): ”The Practise and Prohibition of Self-Castration in Early Christianity,” *Vigiliae Christianae* 51, No 4, 396–415.
- Castrén, P. & Pietilä-Castrén (2000): *Antiikin käsikirja*. Ota-va. Keuruu.

- Davis, L.D. (1987): *The First Seven Ecumenical Councils*. Delaware.
- Dunlop, J.E. (1924): *The Office of Grand Chamberlain in the Later Roman Empire*. London.
- Guyot, P. (1980): *Eunuchen als Sklaven und Freigelassene in der griechisch-römischen Antike*. Klett-Cotta. Stuttgart.
- Hitti, P.K. (1991): *History of the Arabs*. Tenth Edition. Hong Kong.
- Hitti, P.K. (1961): *The Near East in History. A 5000 Year Story*. D. van Nostrand Company.
- Holum, K. (1982): *Theodosian Emperresses*. University of California Press. Berkeley and Los Angeles.
- Hopkins, K. (1978): *Conquerors and Slaves*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Jones, A.H.M. (1968): *Later Roman Empire 284–602*. Basil Blackwell. Oxford.
- Jones, A.H.M. & Martindale, J.R. & Morris, J. (1971): *The Prosopography of the Later Roman Empire*, Vol. I A.D. 260–395 (PLRE I). Cambridge.
- Korpela, J. (2014): *Idän orjakauppa keskiajalla*. SKS. Vantaa.
- Kuefler, M. (2001): *The Manly Eunuch*. University of Chicago Press. London.
- MacMullen, R. (1987): "Late Roman Slavery", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 36, No 3, 359–382.
- Maekawa, K. (1980): Animal and Human Castration in Sumer, Part II: Human Castration in the Ur III period. *Zinbun. Journal of the Research Institute for Humanistic Studies*, 1–56. Kyoto University.
- Maekawa, K. (1980): Female Weavers and Their Children in Lagash – Presargonic and Ur III. *Acta Sumerologica*, 81–125.
- Martindale, J.R. (1980): *The Prosopography of the Later Roman Empire*, Vol. II A.D. 395–527 (PLRE II). Cambridge.
- Matthews, J. (1989): *Empire of Ammianus*. London.
- Meyendorff, J. (1989): *Imperial Unity and the Christian Divisions*. New York.
- Millar, F. (1977): *The Emperor in the Roman World*. Duckworth. London.
- Patterson, D. (1982): *Slavery and Social Death*. Harvard University Press.
- Ringrose, K. M. (2003): *The Perfect servant: eunuchs and the social construction of gender in Byzantium*. University of Chicago Press. London.
- Scholten, H. (1995): *Der Eunuch in Kaisernähe: zur politischen und sozialen Bedeutung des "praepositus sacri cubiculi" im 4. und 5. Jahrhundert n. Chr.* Peter Lang. Frankfurt am Main.
- Scholtz, P. (2001): *Eunuchs and Castrati: A Cultural History*. Translated from the German by Broadwin, J.A. and Frisch, S.L. Marcus Wiener Publishers. Princeton.
- Stein, E. (1959): *Histoire du Bas-Empire, Tome Premier*. Desclée de Brouwer. Bruges.
- Sturz, F.W. (1820): *Orionis Thebani Etymologicon*. Weigel. Leipzig.
- Tougher, S. (2008): *The Eunuch in Byzantine History and Society*. Routledge. New York.
- Tougher, S. (toim.) (2002): *Eunuchs in Antiquity and Beyond*. Classical Press of Wales and Duckworth. London.

UUSI HANKE VASTUULLISESTA TIEDEVIESTINNÄSTÄ JA TEKIJYYDESTÄ TIETEESSÄ

Miten viestiä tutkimuksesta vastuullisesti? Miten varmistaa tutkijan meritoituminen uudessa avoimen tieteen ja tutkimuksen kulttuurissa? Miten tuetaan hyvää tieteellistä käytäntöä, eettisesti vastuullista, rehellistä ja rehtiä tutkimustiedon tuottamista ja julkaisemista?

Vastuullinen tiedeviestintä ja tekijyys -hanke pureutuu näihin kysymyksiin. Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt rahoituksen Tiedonjulkistamisen neuvottelukunnan (TJNK) ja Tutkimuseettinen neuvottelukunnan (TENK) hankkeelle *Tiedon jakaminen luo vaikuttavuutta: tekijyys, tiedon kuratointi ja hyvät tiedeviestinnän käytänteet*. Hanke jatkuu vuoden 2017 loppuun asti.

Hankkeessa keskitytään tiedon omistajuuteen, tekijyyteen ja kirjoittajuuteen (*authorship*) sekä tutkijan meritoitumiseen. Lähtökohtana on tutkimuksen elinkaari: tutkimusidean kehittelystä tutkimusaineiston keräämisen ja analyysin kautta tulosten julkaisemiseen ja hyödyntämiseen. Tutkijan toiminnan on oltava eettisesti vastuullista, rehellistä ja rehtiä prosessin jokaisessa vaiheessa. Vastaavasti tiedeviestinnän on oltava harkitusti ja vastuullisesti mukana jokaisessa tutkimusenteon vaiheessa. Työmenetelmänä on yhdessä oppiminen. Hanke toivottaakin kaikki tiedeviestinnästä, tutkimusetiikasta ja hyvästä tieteellisestä käytännöstä kiinnostuneet mukaan yhteistyöhön!

Lisätietoja: Projektipäällikkö Iina Kohonen, Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tutkimuseettinen neuvottelukunta, iina.kohonen@tsv.fi

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti, vapaa tutkija ja toimittaja.